

Аман кызы Бакытгул

КЫРГЫЗ ИЛИМИ ЖАНА САТЫБАЛДЫ НААМАТОВ

Аман кызы Бакытгул

КЫРГЫЗСКАЯ НАУКА И САТЫБАЛДЫ НААМАТОВ

Белгилүү болгондой Октябрь революциясына чейин кыргыз элинин көпчүлүгү сабатсыз болгондугу жалпыга маалым. Кыргыз эли совет бийлигинин жылдарында сабаттуулукка жетишип, көчмөн турмуштан акырындык менен отурукташууга, сабатсыздыкты аздап болсо да жоюуга кептеген аракеттерди жумшаган. Илимдин башка тармактары сыяктуу эле кыргыз тил илими, адабияты алга карай кадамын таштады. Элибиздин учурдагыдай сабаттуу болушуна, азыркы маданиятка, искусствого жетишине кыргыз агартуучуларынын-тилчилеринин салымы зор. Мына ушул багытта караганда, кыргыз тилчилеринин, агартуучуларынын ар бири өзгөчө орунду ээлейт.

Бүгүнкү кыргыз тил илиминин өнүгүүнүн башатында Тыныстанов Касым, Арабаев Ишеналы, Нааматов Сатыбалды, Актанов Тойчу, Шукуров Жапар, Юнусалиев Болот, Сартбаев Калкабай, Бакеев Казыбек, Нанаев Касымкул, Мукамбаев Жээнбай сыяктуу дагы бир топ агартуучу-окумуштуулар экендиги күмөн туудурбайт. Элибиздин улуу инсаны, эне тил жана адабияты боюнча чыйыр салыш, артында из калтырган жердешибиз, окумуштуу Сатыбалды Нааматовдун илимде орду салмактуу өзүнүн кыска жана даңктуу өмүр жолунда калтырган ар кандай адабий, теориялык, педагогикалык эмгектери баа жеткис. Агартуу системасында үзүрлүү эмгектери илимден өз ордун тапкан. Мектеп программаларын, окутуунун методикасына арналган усулдарды жана илимий методикалык макалаларды жазып, мугалимдерге жакындан жардам көөрсөтүү иштери Сатыбалды Нааматовдун жетекчилиги алдында болгон. Сатыбалды Нааматов тарабынан жазылган 3-класс учун «Сүйлөмдүн ээ, баяндоочун окутуу», «Кеп ээлуу бирикме сүйлөм», «Каратма сөздү окутуу», «Грамматикалык текшерүү» жана башка ушу сыяктуу көптөгөн методикалык эмгектери окутуунун активдүүлүгүн арттырууга комок керсеткен. Кыргыз аялдарынын сабаттуулугун жакшыртууга арналган «Аялдар учун окуу китеби» башка көптөгөн окуу китептери сыяктуу өзгөчө мааниге ээ болгон. 1930-жылы жарык берген «Эне тилинин методикасы» окуу китебинде «бүтүн сөз» жана «сүйлөм» методун колдонууну сунуштап, аны окутууда практикалаган. Белгилеп кеткендей «бүтүн сөз» ыкмасын колдонуунун негизинде тузулган алиппе жана окуу китептери сапаттуу чыгыш, сабатсыздыкты жоюуда өз кызматын өтөгөн. Бул окумуштуу тууралуу айта турган ойлор ар тараптуу. Сатыбалды Нааматовду жалаң гана тил илиминдеги эмгектери менен чектеге болбойт. Жогоруда белгилеп кеткендей кыргыз тилин жана аны окутууга карата кептеген илимий-теориялык жактан маанилуу мурастарынан сырткары адабиятта да бир кыйла чыгармаларын калтырган. Сатыбалды Нааматов алиппеден тарта анын китеп-

тери, методикалык колдон-молорду, адабий чыгармаларга жазылган сыңдары жана орус жазуучуларынын чыгармаларына болгон котормолору анын ар тараптуу чыгармачыл инсан экендигин айгинелеп турат.

Андыктан Сатыбалды Нааматовду кыргыз адабиятынын алгачкы муунунун өкүлдөрүнүн бири десек жанылышпайбыз. Адабият майданында «Жөжөлөр», «Молдо Сасык» (тестиерлер учун, 1928-ж), «Тынымкан» ангемеси (1930-ж), «Барса келбес сапар» повести (1928-ж), «Ким жазыктуу» ангемеси (1928-ж), «Туштуктө жер теңкерушу» поэмасы, «Аял» ырлар цикли, «Шексиз тилек» аңгемелери жана башка көптөгөн чыгармалары жарыкка чыккан. Жалаң гана чоңдор темасына маани бербестен балдарды тарбиялоого ундөө максатында жазылган тексттери маанилуу роль ойнойт. Анын «Бала тарбиялоо жөнүндө», «Жаны төрөлгөн баланын салмагын өлчөө», «Баланы эне суту менен асыроо», «Баланы кириндируу», «Баланын кийими», «Бешик» жана башка кептеген балдарды тарбиялоого байланыштуу пайдалуу кеңештерин билдирген. Балдарды келечекке тарбиялоого карата бул тексттер ар убакта маанилүү. Алардын аң сезимин, эске тутумун өнүктүрүү максаты көзөмөлдөнгөн. Мына ушундай ар тараптуу чыгармачыл катары калыптанышына келечек окумуштуунун өздүк тарбиясы, алган билими, айлана-чөйрөсү, үй-бүлөсү түздөн-түз таасир эткенин көптөгөн иликтөөлөрдөн байкоого болот. Кичине кезинен идиректуу бала таякеси Ы. Абдырахмановдон тарбияланып, таасирленгенин сез кыла кетүүгө болот. Мына ушул жерден педагогика илимдеринин доктору, профессор Эсенбек Мамбетановдун эскеруусун мисалга тартууга ыңгайлуу болуп турат. «Сатыбалды Нааматовдун билими, маданияты жана ишкерлик жөнүндө ете жогору болгондугу жөнүндөгү маалыматтар замандаштары, аны билгендер тарабынан баса белгиленип келе жатат. Албетте адамдыш мындай сапаттарынын пайда болушу табияттан, ал эми калыптанышына ата-энеси, окуу жана иш чөйрөсү, ошондой эле кийинки жекече үй-бүлөлүк мамилелер таасирин тийгизери белгилүү. Сатыбалды аганыш жогорку сапатынын калыптанышы туулган жери Ат-Башынын, атасы Наматтын, энеси Сейилмандын, таякеси Ы. Абдырахмановдун, кызматташтары И.Арабаевдин, К. Тыныстановдун, Т.Жолдошевдин, Б.Данияровдун, К.Юдахиндин ошондой эле өмүрлүк жары Салима эженин тийгизген таасири өзгөчө болсо керек деп ойлойм. Салима эже да өтө чыйрак киши болучу» – деп окумуштуу оюн ортого салат. С. Нааматовдун бала кезинен зээндүү, тирикарак экендигин байкаган таякеси Ы.Абдырахманов Сатыбалдынын ата-энесинин каршы болгондугуна карабастан, атка учкаштырып алып Алматыга Казак-кыргыз эл агартуу институтуна

алпарып өткөргөндүгү турмуш жолундагы эн маанилүү бурулушту алып келген. Анткени ал жерде окуп, билим алып жүргөндө келечек окумуштуунун турмушка болгон көз карашы калыптанган. Ал орус, татар, казак, өзбек адабияттарын кеп окуган жана езу да ырларды, ангемелерди жазып басмага берип турган. Айрыкча анын көп эмгектери 1929-1934-жылдар аралыгында жарык көргөн. Окуу жайды бүтүп келип, Фрунзе шаарында педтехникумда, пединститутта мугалим болуп иштеп жүргөн учурларда «Кыргызмамбастан», Москвадан, Украинадан жана Казан шаарларынын басмаканаларынан жарыкка чыккан. Кыргызстанда 1920-1930-жылдары сабатсыздыкты жоюу маселесинде, элдин сабатын ачууга алгач чыйыр салгандар, алардын эмектери кыргыз эли үчүн баа жеткис. «...Э.Арабаев, К. Тыныстанов, С.Нааматов жана башкалардын ысымдарысыз республикабыздагы илимий педагогикалык ойдун пайдубалын элестете албайм...» – деген адилеттүү пикирин п.и.д. профессор Назаркул Ишекеев билдирет. Мындай баа берүү адбан маанилүү. Бул инсандардын ар биринин оор тагдырлары да, кыргыз эли үчүн кылган эмгектери да бири-бирине үндөш. Тарых таразалайт демекчи мезгил бул окумуштуу-

ларга өз баасын берди. Алардын ысымдарын түбөлүккө эскерип, сактап калуу максатында кыргыз өкмөтү тарабынан тиешелүү денгээлде иштер жүргүзүлдү. Сатыбалды Нааматовдун ысымынын Нарын мамлекеттик университетине ыйгаруу учур талабы жана эн маанилүү. Бул маселени ишке ашыруу демилгеси мышдан алты-жети жыл мурун колго алышкан. Бүгүнкү күндө аталган окуу жайыбыз бир кездерде элибиздин сабатсыздыгын жоюуга өз өмүрүн аябаган окумуштуу – педагог Сатыбалды Нааматовдун ысымын алды жана анын кылган эмгектери текке кеткен жок демекчибиз.

Адабияттар:

1. Омурзаков О. Сатыбалды Нааматов – окумуштуу – педагог. Бишкек, 2002
2. Өмүрзаков О. Белгилүү агартуучу, окумуштуу, методист Сатыбалды Нааматовдун 100 жылдыгына карата. Бишкек, 2005
3. Койчуманов Ж., Кадыров Ы. «Кыргыз адабиятынын тарыхы» унуткан Сатыбалды Нааматов. //Адабий Ала Тоо 2006, № 3
4. Орозобекова С., Мамбетакунунов Э. Окумуштуу-педагогдун атын өчүрбөйлү. // Тенир Тоо 2003,28-июнь